
Wizerunek kobiety niezamężnej w wypowiedziach gimnazjalistów (szkic kulturowo-językowy)*

The Image of an Unmarried Woman in the Statements of High
School Students (Linguistic and Cultural Sketch)

MAŁGORZATA MAC

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Polska

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2944-0646>

e-mail: malgorzata-macl@wp.pl

Abstrakt. Celem artykułu jest odpowiedź na pytania: jak i czy stereotypy dotyczące kobiet niezamężnych funkcjonują w języku współczesnej młodzieży. Podstawę badań stanowiły wypowiedzi ankietowe 15-letnich uczniów lubelskich szkół. Szkielet podzielono na trzy części: rozpoczęto od przybliżenia pojęcia *stereotypu*, następnie przedstawiono charakterystykę *starych panien* oraz sposoby postrzegania przez młodych respondentów *singielek*. Przy omawianiu problemu wykorzystano zarówno słowniki, jak i literaturę z zakresu lingwistyki, kulturoznawstwa, a także czerpano materiał z portali internetowych kierowanych do kobiet. Analiza wykazała, że obecne od dawna w polszczyźnie wyrażenie *stara panna* jest stosowane przez gimnazjalistów rzadko, każdorazowo zaś – w negatywnym, niekiedy wręcz obraźliwym znaczeniu. Uczniowie wartościują pozytywnie jedynie młodą, ambitną kobietę, świadomie wybierającą samotność. Potwierdza to funkcjonujący już powszechnie nowy leksem *singielka*. Można zaryzykować stwierdzenie, że w stereotypowym postrzeganiu przez młodych użytkowników języka kobiety niezamężnej współcześnie coraz wyraźniej pojawia się komponent ocieplający i waloryzujący *in plus* wydłużający się stan panieństwa.

Słowa kluczowe: ocenianie, singielka, stara panna, stereotyp, uczeń, wartościowanie

* Druk tomu sfinansowano ze środków Instytutu Filologii Polskiej UMCS. Wydawca: Wydawnictwo UMCS. Dane teled adresowe: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, pl. M.C. Skłodowskiej 4A, 20-301 Lublin, Polska, tel.: +48 (81) 533 36 69.

Abstract. The purpose of this article is to answer the question how (and whether) stereotypes about unmarried women function in the language of contemporary youth. The basis of the research are the surveys of 15-year-olds from Lublin regarding women specified in the article. I divide the paper into three parts: I begin with the approximation of the concept of *stereotype*, and then I characterize old maids – mainly based on dictionary quotes and student statements. I close the whole with the discussion on how to perceive singles, using – as above – both dictionaries and literature in the field of linguistics, cultural studies, as well as the internet portals addressed to women. According to the results of the analysis, the expression *old maid*, which has been present in Polish for a long time, is rarely used by junior high school students, and in each case – in a negative, sometimes offensive sense. Students value positively only a young, ambitious woman, who consciously chooses loneliness. This is confirmed by the commonly operating new lexeme: *single*. One can risk a statement that in the stereotypical perception of the unmarried woman by young language users, a warming component emerges more and more clearly, and valorises in plus the prolonged status of maidhood.

Keywords: assessment, old maid, single, stereotype, student, valuating

1. WSTĘP

Celem pracy było szukanie odpowiedzi na pytanie, jak (i czy w ogóle) stereotypy dotyczące kobiet niezamężnych funkcjonują w języku współczesnej młodzieży. Na wybór tematu wpłynął niedostatek prac, w których oglądowi poddawany jest ten typ kobiet w badanej przeze mnie grupie respondenckiej. Bazę materiałową niniejszych rozważań stanowi 80 wypełnionych przez lubelskich gimnazjalistów kwestionariuszy. Badania dotyczące stereotypu *starej panny* i *singielki* zostały przeprowadzone w Gimnazjum nr 7 im. Jana Kochanowskiego w Lublinie w listopadzie 2017 roku. Ankieta skierowana do piętnastolatków zawierała siedem poleceń:

- 1) Jak można nazwać kobietę niezamężną? Wymień słowa, wyrażenia, zwroty, które przychodzą Ci do głowy;
- 2) Czy spotkałeś/spotkałaś się kiedyś z użyciem związku frazeologicznego „stara panna”? Jaka to była sytuacja? Opisz ją w kilku zdaniach;
- 3) Napisz 5 skojarzeń związanych ze „starą panną”;
- 4) Jakie cechy charakteru posiada według Ciebie „stara panna”?
- 5) Czy Twoim zdaniem określenie „stara panna” funkcjonuje jeszcze w języku codziennym? Uzasadnij swoją odpowiedź;
- 6) Czy dostrzegasz różnicę między określeniami „stara panna” oraz „singielka”? Jeśli tak, to jaką?
- 7) Wyobraź sobie, że jesteś leksykografem. Stwórz definicję „starej panny”.

Podkreślić należy, że podczas analizy materiału nie dokonałam zróżnicowania odpowiedzi ze względu na płeć respondentów.

2. POJĘCIE STEREOTYPU

Termin *stereotyp* etymologicznie pochodzi z języka greckiego, w którym *stereos* oznacza ‘stężały, twardy’, a *topos* ‘wzorzec, odcisk’ (Grabowska, 2007, s. 9). W obszar nauk socjologicznych i psychologicznych został on wprowadzony przez Waltera Lippmana w 1992 roku¹. Kolejne lata badań nadały omawianemu pojęciu charakter interdyscyplinarny – było one rozpatrywane w takich dziedzinach, jak: komunikacja, historia literatury i kultury, filozofia języka (Bartmiński, 2007, s. 53), a także: psychologia, filozofia, literaturoznawstwo, etnologia i językoznawstwo (Bartmiński, Panasiuk, 2001, s. 372).

Słownik współczesnego języka polskiego (Dunaj, 1996, s. 1062) notuje następującą definicję *stereotypu*: „funkcjonujący w świadomości społecznej skrótowy, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości, odnoszący się do osób, rzeczy lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalony przez tradycję i nieulegający zmianom”.

Mirosław Bańko w *Innym słowniku języka polskiego* (Bańko, 2000, s. 688) definiuje omawianą kategorię jako „wyobrażenie o jakichś ludziach, rzeczach lub zjawiskach, utrwalone w świadomości wielu osób i trudno poddające się zmianom”.

Jak słusznie zauważa Jerzy Bartmiński, stereotypizacja właściwa jest językowi naturalnemu, a co za tym idzie – stanowi pojęcie szerokie znaczeniowo. Omawiane zjawisko dotyczy zarówno ludzi, narodowości, grup etnicznych, zawodowych, regionalnych, a także obszarów takich, jak: postawy, zachowania, sytuacje społeczne, przedmioty i przyroda bliska człowiekowi (Bartmiński, Panasiuk, 2001, s. 372). Badacze są zdania, iż *stereotypy* zmieniają się pod wpływem doświadczenia, a w ich budowie dominuje komponent emocjonalny.

Wśród wielu funkcjonujących w nauce objaśnień stereotypu ważna wydaje się definicja zaproponowana przez Bogdana Wojciszke. Dla niego „stereotypy społeczne są reprezentacjami jakichś kategorii ludzi, wyróżnionych na mocy kryteriów pozapsychologicznych, jak kryteria socjologiczne i demograficzne” (Wojciszke, 1986, s. 70). Wspomniany psycholog mianem stereotypu określa również „uogólnioną reprezentację grupy osób, wyodrębnionej ze względu na zauważalną cechę, określającą identyfikację członków grupy” (Grabowska, 2007, s. 10).

Magdalena Grabowska wskazuje, iż kluczowy dla tego szkicu termin jest zróżnicowany z uwagi na znak, siłę, złożoność, stopień racjonalności, poziom popularności. Nie mniej ważne niż różnice są podobieństwa między stereotypami. Kulturoznawczyni (2007, s. 12) wymienia wśród nich: ubóstwo treściowe,

¹ Dla W. Lippmanna stereotypy to tyle, co „obrazy w naszej głowie”. Zob. Grabowska (2007, s. 9).

komponent emocjonalny, nadogólność, subiektywną pewność trafności sądów, spójność, werbalność, słabą podatność na zmiany.

Jerzy Bartmiński² wskazuje ponadto różne odmiany stereotypów, tj. obrazy, wzory, wyobrażenia mitologiczne, stereotypy ideologiczne.

3. CHARAKTERYSTYKA STAREJ PANNY

Tradycyjny wizerunek kobiety przede wszystkim łączony bywa z dwiema jej rolami: żony i matki. Dawny ideał tworzyła zatem „perfekcyjna pani domu”, troszcząca się o dzieci i posłuszna mężowi. Obraz społeczeństwa patriarchalnego – w tym także polskiego – niewątpliwie wiązał się z licznymi stereotypami płci. Dzisiaj model rodziny oraz zadania społeczne jej poszczególnych członków są przestrzegane nieco inaczej. Zwyczajowo o statusie kobiety informowały m.in. nazwy: *panna, mężatka, wdowa, matka, rozwódka, stara panna*. Obecnie do tego zestawu dodawane są nowe określenia, jak: *kobieta samotna, singielka, bizneswoman* itp.

Wyrażenie *stara panna* rzadko funkcjonuje jako samodzielna jednostka słownikowa. Najczęściej – biorąc pod uwagę dwa składające się na nią leksemy – można odnaleźć je w haśle *panna*. To ostatnie w *Innym słowniku języka polskiego* przedstawia się następująco (Bańko, 2000, s. 13):

1. panna to młoda kobieta, która nigdy nie była zamężna, ale może wyjść za mąż,
2. tytuł (żartobliwy, protekcyjny) nadawany dorastającej dziewczynie/młodej kobiecie,
3. czyjaś panna to dziewczyna lub narzeczona tej osoby,
4. panna młoda to niezamężna kobieta w dniu swojego ślubu,
5. stara panna to niezamężna kobieta w wieku, w którym kobiety są już zwykle mężatkami,
6. Panna jako jeden ze znaków zodiaków,
7. Panna Święta, Panna Najświętsza, Najświętsza Maria Panna to określenia Matki Boskiej.

Powyższe definicje jednoznacznie implikują ‘kobietę niezamężną’, różne są jednak konteksty ich użycia. Bogusław Dunaj, podobnie jak Mirosław Bańko, jest zdania, że stosując określenie *stara panna*, mówi się o „kobiecie, która nie wyszła za mąż w przyjętym zwyczajem wieku i nadal jest niezamężna” (Dunaj, 2005, s. 661).

² Jerzy Bartmiński wraz z Jolantą Panasiuk (2001, s. 373) proponują, by stereotyp traktować jako: „pewną szczególną podklasę pojęć, mianowicie pojęć potocznych, które są silnie zabarwione podmiotowo, swoiście wewnętrznie zorganizowane i wchodzą w skład językowo-kulturowego obrazu świata danej wspólnoty komunikatywnej”.

Materiał słownikowy również pokazuje sposób postrzegania tej części społeczności ludzkiej. Charakterystyczne dla *starych panien* są stałe przyzwyczajenia, zgorzkniałość, gderliwość, grymaszenie, stąd powiedzenia takie, jak: *marudzić jak stara panna, zachowywać się jak stara panna, stroić fochy staropanieńskie, lęk przed staropanieństwem*. Polszczyzna potoczna zawiera więcej deprecjonujących leksemów i zwrotów związanych z omawianą grupą kobiet. Często określają one stan przejściowy lub oznaczają niezrealizowanie ról przypisywanych potencjalnym żonom i matkom (*trwać w staropanieństwie, usychać w staropanieństwie, żyć w panieństwie*). We wspomnianym rejestrze językowym funkcjonują także przestrogi kierowane do dziewcząt pragnących zmienić stan cywilny: *nie siedź na rogu stołu, bo zostaniesz starą panną; wyrzuć z domu kaktusy, bo zostaniesz panną; nie zasuszaj róż/nie kupuj sobie kwiatów, bo nie wyjdiesz za mąż*. Powyższe zdania związane są z myśleniem magicznym, nie mają bowiem, jak się wydaje, podstaw racjonalnych.

Także przysłowia, zarówno rodzime, jak i przejęte z innych krajów, ukazują językowy i kulturowy obraz staropanieństwa. Zawarty w nich wizerunek przedstawia kobietę, której powinnością jest małżeństwo³: *Źle, gdy nie ma co jeść, gorzej, gdy nie ma z kim sięść; w małżeństwie źle, bez małżeństwa jeszcze gorzej; lepszy mąż bez majątku, niż majątek bez męża*. Patriarchalny obraz rodziny, wyłaniający się z analizy przysłów, prezentuje „płeć piękną” zazwyczaj jako poddaną władzy mężczyzn – ojca, męża, syna: *Chałupa bez płota, a baba bez chłopca – to samo; Kobieta winna mieć trzy cnoty: być posłuszną ojcu, być posłuszną mężowi, być posłuszną synowi*.

Tradycja utrwała również wiek, w jakim panna powinna wyjść za mąż, oraz założenie, że nie powinna ona być zbyt wybredna. Potwierdzają to poniższe przysłowia: *W panieństwie najlepiej żyć krótko, w zamęściu – póki dobrze, we wdowieństwie – póki spokojnie; Dobry towar długo nie leży, piękna dziewczyna długo nie czeka; Gdy dziewczeczka – to ją chesz, gdy podrośnie, to ją strzeż, gdy dojrzeje zapłać komu, żeby zabrać kłopot z domu oraz: Nie chciała chłopca chudego-tlustego, poszła za byle jakiego; Nie przebieraj panno, żebyś nie przebrała, żebyś za kanarka wróbla nie dostała; Nie pomoże blansz i róż, kiedy panna stara już*. Niezamężna kobieta (zwłaszcza) w podeszłym wieku postrzegana jest bardzo tendencyjnie: *Tylko stare panny nie boją się obłężenia; Stara panna wadzi się i z kamieniem przy drodze; Stara panna im mniej ma zębów, z tym większym przekąsem mówi*. Językowy obraz świata przedstawia więc z reguły negatywny wizerunek *starej panny*. Charakteryzują ją – powtórzmy – takie cechy, jak: klótniwość, nerwowość, przebiegłość, zgryźliwość. Nie są natomiast, co symptomatyczne, przypisywane jej jakiegokolwiek zalety.

Wstępne pytanie zawarte w ankiecie dotyczącej wybranego przeze mnie zagadnienia polegało na wymienieniu przez gimnazjalistów słów, wyrażeń, zwrotów,

³ Przysłowia pochodzą z publikacji: Świerczyńska (1994) oraz Kopaliński (1995).

którymi można określić kobietę niezamężną. Wśród odpowiedzi respondentów przeważają: *singielka* (54), *panna* (24), *wdowa* (24), *stara panna* (20). Uczniowie dość często proponowali też nazwy przymiotnikowe: *samotna* (18), *niezależna* (14) i *wolna* (12)⁴. Wśród udzielonych odpowiedzi (podobnie jak w przywołanych wcześniej leksykonach) dominują jednoznacznie nacechowane określenia kobiet.

Istotne wydawało się uzyskanie informacji o tym, czy młodzież spotkała się z sytuacjami użycia nazw *stara panna* (bądź, ewentualnie, *singielka*). Gimnazjaliści (17 osób) deklarują, że nie spotkali się z żadnym z powyższych określeń bądź nastąpiło to dopiero w trakcie wypełniania ankiety. Zapowiadają więc, że będą opierać się na intuicji przy rozwiązywaniu pozostałych poleceń. Konteksty używania wyrażenia *stara panna*, według respondentów, związane są głównie z otoczeniem rodzinnym/koleżeńskim oraz ze spędzaniem wolnego czasu. Uczniowie mówią o rozmowach z członkami rodziny (głównie z kobietami: mamami, babciami, ciociami), które obgadując niezamężne dziewczyny, używają tej nazwy („moja mama zawsze mówi, że jak nie znajdę nikogo, to zostanę starą panną”; „moja ciocia w młodości odrzucała każdego mężczyznę, babcia mówi o niej, że jest starą panną”; „często ktoś narzeka, że jeżeli nie znajdzie chłopaka, to stanie się starą panną z kotami”). Uzyskałam również odpowiedzi, w których gimnazjaliści przyznają się do nazywania w ten sposób nie lubianych nauczycielek. Młodzież przywołuje opisy filmów, książek, w fabule których jedna z bohaterek jest stanu wolnego i wobec której przywołana konstrukcja słowna jest stosowana. Gimnazjaliści podkreślają, że *stare panny* to osoby w podeszłym wieku, nieszczęśliwe, skrzywdzone przez stereotyp utrwalający konieczność znalezienia życiowego partnera.

Pytanie dotyczące cech charakteru przedstawicielek specyfikowanych tu kobiet przyniosło podobne rezultaty. Badana grupa respondencka opisuje *starą pannę* przede wszystkim jako osobę nudną, smutną, samotną, którą cechuje zgryźliwość, nietowarzystwość, złość (na innych, na życie), rozczarowanie, opryskliwość i pesymizm w patrzeniu na świat. Gimnazjaliści deklarują, że słysząc analizowane tu wyrażenie, mają zakodowany obraz niemilej, starszej pani; z reguły jest ono, według nastoletnich respondentów, obraźliwe. Ocenie podlega w nim ponadto stosunek do mężczyzny kobiety, do której się odnosi („w młodości musiała być niezdecydowana i wybredna, dlatego została sama”), jej poglądy („staroświecka”), wiek i wygląd („brzydka”, „nieatrakcyjna”), które pojawiły się także w skojarzeniach.

⁴ Pozostałe propozycje to: *niegotowa na związek*, *moherowy beret*, *bez drugiej połówki*, *trudna do zdobycia*, *bezbronna*, *brzydka*, *dziewica*, *feministka*, *nieatrakcyjna*, *niemądra*, *gruba*, *nudna*, *no life*, *przegryw*, *smutna*, *szczęśliwa*, *samowystarczalna*, *nieposiadająca pierścionka*, *mądra*, *zakonnica*, *nauczycielka*, *niechciana*, *dewotka*, *nowoczesna*, *pewna siebie*, *poszukująca partnera*, *bezdzienna*, *nie lubiana*, *żyjąca bez zobowiązań*.

4. SPOSÓB POSTRZEGANIA *SINGIELKI*

Pojęcia *panna* i *stara panna* stopniowo wypierane są przez zapożyczoną z języka angielskiego *singielkę*, którą *Słownik języka polskiego PWN* (sjp.pwn.pl) definiuje jako „kobietę samotną, mieszkającą w pojedynkę”. Podobny *definiens* znajdziemy na stronie *dobryslownik.pl*, tj. „singielka to kobieta żyjąca w pojedynkę”. *Wikisłownik* (pl.wiktionary.org), popularny słownik internetowy, proponuje definicję: „*neol.* kobieta stanu wolnego, kobieta niebędąca w związku”. W *Wikisłowniku* znajdziemy również neologizm *singielstwo*: „bycie singlem lub singielką; stan singla” (utworzone na wzór angielskiego *singelhood*). Wspomnieć należy, że zdecydowanie więcej znaczeń słownikowych ma rzeczownik *singiel*. Hasło to w *Słowniku języka polskiego PWN* brzmi następująco:

1. płyta z nagraniem utworu muzycznego na każdej stronie; 2. w tenisie, ping-pongu, badmintonie: rozgrywka między dwoma graczami; 3. jedyna karta w danym kolorze otrzymana przy rozdaniu; 4. człowiek samotny, mieszkający w pojedynkę.

Chociaż *starą pannę* i *singielkę* można traktować synonimicznie (licząc się z tym jednak, że pierwsze wyrażenie jest nacechowane negatywnie), wyrazy te znacząco różnią się w sferze denotacji.

Na gruncie socjologicznym badaniami dotyczącymi *singli* zajmowała się m.in. Aldona Żurek. W swoich pracach przyjęła jako kategorię badawczą osoby, które

nie pozostają w związkach małżeńskich lub kohabitanckich i jednocześnie tworzą jednoosobowe gospodarstwo domowe. Dodatkowo przyjęte zostały jeszcze dwa kryteria: wiek osoby będącej niezależnym singlem oraz miejsce jej zamieszkania. Ograniczono wiek osób poddanych badaniom do tych, którzy nie ukończyli jeszcze 50. roku życia (Żurek, 2008, s. 192).

Badania przeprowadzono jedynie w dużych i małych miastach (Żurek, 2008). Jak stwierdza wspomniana socjolożka, „sposób życia singli nie jest już tylko alternatywą dla rodzinnych stylów życia, ale docelowym projektem życiowym dla powiększającego się grona kobiet i mężczyzn (Żurek, 2014, s. 39).

Po analizie zaproponowanych przez gimnazjalistów skojarzeń związanych ze *starą panną* i *singielką* można stwierdzić, że podane są one najczęściej jako przeciwieństwa. Pogrupowane egzemplifikacje można przedstawić w poniższy sposób:

Tabela 1. Skojarzenia z wyrażeniem *stara panna* oraz leksemem *singielka* (opracowanie własne)

STARA PANNA	SINGIELKA
wiek	
– stara babcia – kobieta w średnim wieku – powyżej 40. r.ż. / po 50. r.ż. / po 70. r.ż.	– młoda – nastolatka / studentka / po 18. r.ż. / po 35. r.ż.
wygląd	
– siwe włosy – brzydka – zgarbiona – brzydko się ubiera	– młoda – ładna, piękna, atrakcyjna – pociąga i przyciąga mężczyzn
zawód	
– zajmuje się ogródkiem – „strażnik osiedla” – „osiedlowy monitoring” – w młodości była kujonką	– wykształcona – kobieta sukcesu – pracuje w korporacji – rozwija karierę zawodową
spędzanie wolnego czasu	
– często chodzi do kościoła – w wolnym czasie ogląda TV Trwam	– imprezuje, pije wino
cechy charakteru, osobowości, usposobienia, umysłu	
– samotna – cechuje ją spokój – bezdzietność – bez męża, nigdy nie była w stałym związku – smutna, ponura, nieszczęśliwa – nie miła, nielubiana – zrzędliva, chamska – nie lubi dzieci i młodzieży	– samotna, – szczęśliwa – może mieć dzieci – nie ma chłopaka lub jest krótko po zerwaniu – wolna, silna – niezależna, samowystarczalna – nie ma problemów, żyje chwilą – mądra, wyzwolona, feministka – nieśmiała, ale z drugiej strony: towarzyska, rozrywkowa – chętnie poznaje nowych ludzi
powody bycia niezamężną kobietą	
– nieporadna – wybredna – niechciana, nudna – nie znajdzie partnera, zawsze będzie sama	– samotna z wyboru – wciąż szuka idealnego kandydata – ma złamane serce po zerwaniu z partnerem – wciąż czeka/ma szansę na miłość – nie wiąże się na stałe
posiadane atrybuty i przedmioty	
– posiada zwierzęta (najczęściej koty) – ma stary telefon – często przesiaduje na bujanym fotelu, przykryta kocem – porusza się o lasce	– ma drogi samochód – ma piękny dom – posiada nowoczesne sprzęty
status materialny	
– biedna	– posiada dużo pieniędzy

Powyższe zestawienie pokazuje, że dla gimnazjalistów pozytywnie kojarzy się jedynie *singielka*, zaś *stara panna* niemal zawsze generuje asocjacje negatywne.

Współczesne badania nad stereotypami płci wyodrębniają kilka podtypów omawianego zjawiska (Grabowska, 2007, s. 21): a) „gospodini domowa” i „króliczek”;

b) obiekt seksualny, karierowiczka, gospodyni domowa i sportsmenka; c) żona/matka, obiekt seksualny i kobieta robiąca karierę. Małgorzata Karwatowska (2009, s. 275) wymienia następujące role współczesnej kobiety: reproduktorka, gospodyni domowa, wychowawczyni dzieci, obiekt estetyczny, oparcie emocjonalne, osoba niezależna finansowo.

Również obecnie, co szczególnie uwidacznia się podczas lektury czasopism i portali internetowych skierowanych do kobiet, powszechnie jest przeświadczenie o konieczności zdobycia męża. W przeciwieństwie jednak do lat poprzednich, współcześnie to „płec piękna” odgrywa rolę zdobywcy. Pojawiają się w języku nowe zwroty, jak: *polować na męża*, *upolować męża*, *złapać męża* (Karwatowska, Szpyra-Kozłowska, 2005, s. 81). Jak stwierdza Karwatowska (2009, s. 276):

współczesna młoda kobieta to przede wszystkim: sprawny „myśliwy”, estetka dbająca o swoją powierzchowność i seksowna „lady”. Na naszych oczach dokonuje się zatem zmiana stereotypu – z potulnej, posłusznej, podporządkowanej dziewczyny osoba niezamężna staje się jednostką samodzielną, kreatywną, mającą świadomość własnej wartości.

Internet stanowi bogate źródło wiedzy, także w interesującym mnie temacie. Szukając informacji o *starych pannach* i *singielkach*, z łatwością trafić można na psychozabawy i artykuły prasowe, jak: *Na ile % zostaniesz starą panną?* (papirot.pl), *Czy zostanę starą panną? Czy powinnam coś zmienić?* (kobieta.wp.pl), *Typy singielek – feniks, luzak czy księżniczka?* (kobieta.wp.pl), *Bad girl, wolny strzelec, desperatka... Jakim typem singielki jesteś?* (boska.pl).

Tematyka „wolnego stanu” nie stanowi przestarzałego zagadnienia. Inne jednak, niż w poprzednich latach, są konteksty językowe i kulturowe jego dotyczące. Przede wszystkim zanika pejoratywne określenie *stara panna*, które zastępuje neutralne albo często wręcz waloryzujące pozytywnie miano *singielka*. Brak partnera życiowego nie stanowi już piętna, jak miało to miejsce w ubiegłych stuleciach. Kobiety niezamężne deklarują, iż jest to ich świadomy wybór, wynikający z aktualnie uznawanej hierarchii wartości. Dążą one do zdobycia jak najlepszego wykształcenia, atrakcyjnej pracy. Swój wolny czas mogą poświęcić na własny rozwój i osiąganie sukcesów, bez ograniczeń, które mogłyby narzucać domowe obowiązki.

Warto może w tym miejscu przywołać typologie singielek proponowane przez kobiece portale. Magazyn „Marie Claire” wyodrębnił aż dziesięć rodzajów „panien do wzięcia” (kobieta.wp.pl):

1. poszukiwaczka bratniej duszy – osoba uczuciowa, czekająca na idealnego mężczyznę, w związku z czym stawiająca wysokie wymagania wszystkim, których spotyka;

2. feniks – kobieta, która ma złe doświadczenia z poprzednich związków, czuje uraz wobec wszystkich przedstawicieli „płci brzydszej”;
3. panna organiczna – wierzy w przeznaczenie, jest zdania, że to w gwiazdach/kosmosie zapisane jest, kiedy zmieni stan cywilny;
4. księżniczka – ma wyidealizowane wyobrażenie o mężczyźnie swojego życia, jest wybredna i pasywna;
5. wolny duch – *singielka* z wyboru, lubi wolne związki, ceni niezależność;
6. panna młoda – ma szczegółowo opracowany plan własnego ślubu, nie zajmuje jej jednak szukanie pana młodego;
7. mama – niezależna, łatwo rozwiązuje konflikty, posiada cechy dobrej gospodyni, nie ma jednak czasu na znalezienie partnera;
8. singielka czasowa – jej serce należy do jednego mężczyzny i chociaż nie są/nie mogą być razem, to nie jest w stanie związać się z kimś innym;
9. pracoholiczka – cały swój czas poświęca pracy, w jej życiu nie ma miejsca na miłość;
10. wyluzowana – samotne życie jej odpowiada, unika rozmów o małżeństwie.

Inne rozróżnienie proponuje portal *Boska!* (boska.pl). W jednym z artykułów odnaleźć możemy takie typy *singielki*, jak: 1. seryjna randkownicza, 2. sceptyczka, 3. romantyczka, 4. desperatka, 5. wolny strzelec, 6. miłośniczka niegrzecznych chłopców, 7. przyszła panna młoda.

Dziewiętnaścioro gimnazjalistów deklaruje, że w swoim życiu spotkali się jedynie z nazwą *singielka*, zaś *stara panna* to określenie dla nich obce. Nastolatki o *singielce* mówią zazwyczaj w kontekście spraw damsko-męskich, dotyczących ich samych, rówieśników lub osób trochę starszych (prawdziwych i fikcyjnych). Według nich osoba jest tak nazywana, kiedy: „ma około 30–40 lat, nie ma chłopaka lub męża, zerwała z partnerem”. Także media sięgają niekiedy po wizerunek osoby niezamężnej. Jedna z gimnazjalistek przywołuje serial telewizyjny zatytułowany właśnie *Singielka*. Dziewczęta używają tego sformułowania w stosunku do siebie: „myślę, że jestem singielką, ponieważ jestem wolna i gotowa na związek”. Słowo to jest na ogół waloryzowane pozytywnie. Podkreśla ono fakt, że samotny styl życia jest świadomym wyborem, który często okazuje się receptą na szczęście.

Singielka odznacza się według większości ankietowanych: kreatywnością, pewnością siebie, otwartością, rozważą, ma miłe i pogodne usposobienie, jest ambitna, niezależna, towarzyska i pozytywnie zakręcona. Wielu uczniów jednak proponuje identyczny zestaw cech przy obu rodzajach kobiet. Dość często stwierdzają oni też, że nie można wyróżnić wspólnych przymiotów wszystkich *starych panien* bądź *singielek*, ponieważ każda z reprezentantek danej grupy posiada zestaw cech indywidualnych.

Podobnie jak w przypadku *starej panny*, niską frekwencję uzyskały wypowiedzi z zawartym w nich ocenianiem *singielek*. Uczniowie, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, przywołują te same komponenty, co poprzednio. Twierdzą, że ogólna ocena *singielek* jest pozytywna (rzadziej – neutralna), a samo określenie bywa używane w żartobliwym kontekście. Wartościowanie *in plus* dotyczy wieku (młoda), wykształcenia (ukończyła studia), wyglądu (ładna, piękna), wartości, które kobieta niezamężna reprezentuje (wolność, nowoczesność) oraz jej cech charakteru i usposobienia (odpowiedzialna, miła, szczęśliwa, ambitna).

Różnice między funkcjonującą od dawna w języku polskim *starą panną* a nowoczesną *singielką* gimnazjaliści sprowadzają głównie do przedziału wiekowego oraz szans na zamążpójście („stara panna jest stara i nie ma dużego prawdopodobieństwa, że znajdzie sobie kogoś i stworzy związek, w przeciwieństwie do młodej singielki”), ale także akcentują nastawienie obu rodzajów kobiet do życia („singielka patrzy z nadzieją w przyszłość, nie boi się nowych wyzwań; stara panna jest negatywnie nastawiona, pogodzona ze swoim życiem”); różnicuje ich miejsce zamieszkania („stara panna to osoba mieszkająca na wsi, singielka – w mieście”), przyczyny, z powodu których są samotne („singielką można być z wyboru lub odłożyć związku na później, starej panny zaś nikt nie chce i nikt nie chciał”).

Ważny aspekt rozważań o stereotypie kobiety niezamężnej stanowią definicje⁵ przywoływanych przeze mnie obu określeń. Hasła słownikowe przyporządkowują zarówno *starą pannę*, jak i *singielkę* do kategorii nadrzędnej – kobieta, która nie wyszła za mąż. Przedział wiekowy stanowi zaś *differentia specifica* tych pojęć. Respondenci, oprócz koniecznych elementów, przywoływali w tworzonych definicjach cechy konotacyjne. Poniżej prezentuję kilka propozycji gimnazjalistów:

a) *stara panna* to:

- niezamężna kobieta w podeszłym wieku,
- stara kobieta (około 60 lat), która nie ma męża,
- stara kobieta, samotna, najczęściej z kotami,
- osoba płci żeńskiej, w średnim wieku, niezamężna,
- kobieta, która nigdy nie zawarła związku małżeńskiego, pustkę po partnerze wypełnia troską o zwierzęta,
- kobieta niezamężna, w podeszłym wieku, która ma w sobie negatywne emocje,
- osoba starsza, wyśmiewana przez innych z powodu braku chłopaka/męża;

b) *singielka* to:

⁵ Termin „definicja” wywodzi się ze starożytności. Dla Arystotelesa oznaczała „wyjaśnienie istoty rzeczy” i polegała na wskazaniu najbliższego rodzaju i różnicy gatunkowej. Anna Wierzbicka wyjaśnia ten proces następująco: „znaczenie słowa można, najogólniej mówiąc, zdefiniować jako coś, co ludzie myślą lub mają na myśli, gdy danego słowa używają”. Zob. Krzyżanowski, 1993, s. 387.

- młoda, pewna siebie kobieta, która ma jeszcze czas na związki,
- kobieta w każdym wieku, która nie ma chłopaka,
- młoda, samotna osoba (dla niektórych ta samotność to wolność),
- młoda dziewczyna bez drugiej połówki,
- osoba samotna z wyboru, ale ma duże szanse na znalezienie męża,
- kobieta wolna, niezależna, trudna do zdobycia,
- młoda kobieta, ma jeszcze czas na założenie rodziny, obecnie woli jednak rozwijać swoją karierę zawodową.

W konstruowanych przez młodych ludzi *definiensach* odnaleźć możemy elementy składające się na definicję klasyczną. *Genus proximum* obu pojęć wprawdzie najczęściej stanowi *kobieta*, ale tylko z nieco mniejszą częstotliwością pojawia się w tej funkcji kolejno: *osoba* i *dziewczyna*. Nastoletni respondenci wybierali określenia neutralne, choć zdarzały się pejoratywnie nacechowane słowa, np. *baba*. W pozyskanych definicjach wyodrębnić można elementy, do których odnosili się uczniowie. Są to znowu: wiek, brak partnera i dzieci, fakt osamotnienia, powody staropaniństwa oraz cechy reprezentantek omawianych kategorii, których nie uwzględniają słowniki.

Gimnazjaliści w zdecydowanej większości poprawnie definiują wyrażenie *stara panna* i leksem *singielka*. Duża część respondentów zdecydowała się na zastosowanie równościowego typu definicji, choć pojawiała się też jej odmiana synonimiczna⁶ (*singielka* to to samo, co *osoba wolna*). W samodzielnie tworzonych hasłach uczniowie uwzględniają cechy konstytutywne tych pojęć, uzupełniają je jednak o aspekty nieujęte w notowaniach słownikowych.

5. ZAKOŃCZENIE

Celem moich badań było szukanie odpowiedzi na pytanie, jak (i czy w ogóle), stereotypy dotyczące kobiet niezamężnych funkcjonują w języku współczesnych piętnastolatków. Wykscerpowany materiał pozwala stwierdzić, że obecne od dawna w polszczyźnie określenie *stara panna* używane jest przez nich rzadko, każdorazowo zaś – w pejoratywnym, niekiedy wręcz obraźliwym znaczeniu. Podstawowe rozumienie przywołanej struktury językowej uczniowie przyswoili na gruncie rodzinnym, absorbując sensy zakorzenione w tradycji.

Z obrazem zgryźliwej, samotnej, starszej pani przenika się inny – prezentujący młodą, ambitną kobietę sukcesu, której mężczyzna nie jest w życiu niezbędny. Dawne wyobrażenie sfrustrowanej starej panny, której nikt nie chciał poślubić,

⁶ O typach definicji patrz: Krzyżanowski (1993, s. 389), a także Grochowski (1993, s. 35–44).

powoli ewoluuje i przeobraża się w wizerunek kobiety świadomie wybierającej samotność. Dowodem na to jest funkcjonujący w polszczyźnie nowy leksem *singielka*.

Można zaryzykować stwierdzenie, że w stereotypowym postrzeganiu przez młodych użytkowników języka kobiety niezamężnej współcześnie coraz wyraźniej pojawia się komponent ocieplający i waloryzujący *in plus* wydłużający się stan panieństwa.

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Bad girl, wolny strzelec, desperatka... Jakim typem singielki jesteś.* Pobrano z: <https://www.boska.pl/inspiracje/11229/Bad-girl-wolny-strzelec-desperatka-Jakim-typem-SINGIELKI-jestes.html> (dostęp: 6.11.2017).
- Bańko, Mirosław (red.). 2000. *Inny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Bartmiński, Jerzy. (2007). *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, Jerzy, Panasiuk, Jolanta. (2001). *Stereotypy językowe*. W: Jerzy Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (s. 371–395). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Czy zostanę starą panną?* Pobrano z: <https://kobieta.wp.pl/czy-zostane-stara-panna-5983061913342593g> (dostęp: 06.11.2017).
- Dobry słownik.* Pobrano z: <https://dobrysloownik.pl/slowo/singielka/218044/#znaczenie-198699> (dostęp: 09.09.2021).
- Dunaj, Bogusław (red.). (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- Dunaj, Bogusław (red.). (2005). *Nowy słownik języka polskiego*. Kalisz: Wilga.
- Grabowska, Magdalena. (2007). *Stereotypy płci we wczesnej dorosłości*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Grochowski, Maciej. (1993). *Obiekty, cele i metody definiowania a rodzaje definicji. Zarys problematyki*. W: Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski (red.), *O definicjach i definiowaniu* (s. 35–46). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Karwatowska, Małgorzata. (2009). *Uległa, podporządkowana i piękna, czyli stereotyp kobiety dawniej i dziś*. W: Barbara Myrdzik, Małgorzata Karwatowska, *Dialog kultur w edukacji* (s. 270–278). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Karwatowska, Małgorzata, Szypra-Kozłowska, Jolanta. (2005). *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kopaliński, Władysław (red.). (1995). *Encyklopedia drugiej płci*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Krzyżanowski, Piotr. (1993). *O rodzajach definicji definiowaniu w lingwistyce*. W: Jerzy Bartmiński, Ryszard Tokarski (red.), *O definicjach i definiowaniu* (s. 387–400). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Na ile % zostaniesz starą panną?* Pobrano z: <https://www.papilot.pl/ciekawostki/na-ile-zostaniesz-stara-panna,17351,1> (dostęp: 06.11.2017).
- Słownik języka polskiego PWN.* Pobrano z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/singiel.html> (dostęp: 09.09.2021).
- Świerczyńska, Dobrosława. (1994). *Kobieta, miłość, małżeństwo. Przysłowia różnych narodów*. Warszawa: Książka i Wiedza.

- Tokarski, Ryszard. (2013). *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Typy singielek – feniks, luzak czy księżniczka*. Pobrano z: <https://kobieta.wp.pl/typy-singielek-feniks-luzak-czy-ksiezniczka-5983068130407553g> (dostęp: 06.11.2017).
- Wikisłownik*. Pobrano z: <https://pl.wiktionary.org/wiki/singielka> (dostęp: 09.09.2021).
- Wojciszke, Bogdan. (1986). *Teoria schematów społecznych. Struktura i funkcjonowanie jednostkowej wiedzy o otoczeniu społecznym*. Wrocław: Ossolineum.
- Żurek, Aldona. (2008). *Single: żyjąc w pojedynkę*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Żurek, Aldona. (2014). Single – kategoria społeczna i styl życia. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Sociologica*, 51, s. 39–54.

Data zgłoszenia artykułu: 23.01.2021

Data zakwalifikowania do druku: 30.09.2021